

Własność w ujęciu konstytucyjnym

JEL classification: K11

Słowa kluczowe: własność, prawo do własności, konstytucja, przemiany gospodarcze

Keywords: property, the right to property, constitution, economics transformations

Abstrakt: Własność jest funkcją rozwoju stosunków ekonomicznych, politycznych oraz społecznych. Stanowi zagadnienie kluczowe obowiązującego ustroju gospodarczego.

Niniejszy artykuł stawia sobie za cel prezentację własności w rozumieniu konstytucyjnym. Autorka analizuje zagadnienie od jego ujęcia w konstytucjach okresu międzywojennego, Konstytucji z 1952 r., aż po obecne rozumienie w Konstytucji z 1997 r. Przedstawiony zostaje problem wielopostaciowości własności, której sposoby ujmowania (typy, formy) zmieniały się w poszczególnych okresach.

Ownership in a constitutional view

Abstract: Property is a function of an international economic, political and social relations development. It is a crucial aspect of the given economic reign. This article's goal is to present property in a scope of constitution. The author begins her analysis of the issue with the look at the constitutions of the interwar period, later at the constitution of 1952 and until the current understanding in the constitution of 1997. The presented problem concerns the multiformity of property, of which the ways of recognition (types, forms) were changing in certain periods.

Wstęp

Konstytucja jest aktem prawa pisanego o najwyższej mocy prawnej w systemie prawnym państwa. Uchwala się ją i zmienia w szczególnej procedurze. Jest ona gwarantem funkcjonowania państwa. W skład materii konstytucyjnej wchodzi różne zagadnienia. Konstytucja może określać podstawy ustroju społeczno-gospodarczego państwa oraz organizację, kompetencje i sposób powoływania

najważniejszych organów państwowych. Formułuje także podstawowe prawa, wolności i obowiązki obywatela.

Jednym z takich praw jest prawo własności, ściśle związane z obowiązującym ustrojem gospodarczym, w którym własność jest podstawowym zagadnieniem. Szerokie konstytucyjne ujęcie własności pełni funkcję polityczno-ustrojową. Wyznacza kierunek działań prawodawczych oraz sposób interpretacji przepisów prawnych i stosowania prawa.

Celem artykułu jest przedstawienie regulacji własności, której zakres pojęciowy w ciągu kilkudziesięciu lat przechodził różne przemiany, nabierał nowego znaczenia i kształtu.

1. Własność w konstytucjach okresu międzywojennego

W 1918 r. państwo polskie odzyskało niepodległość po 123 latach zaborów. Uznano wówczas za konieczne wprowadzenie do ustawy zasadniczej przepisów dotyczących ochrony prawa własności¹. W okresie międzywojennym w Polsce obowiązywały trzy konstytucje: Mała Konstytucja z 20 lutego 1919 r., Konstytucja marcowa z 17 marca 1921 r. (zmieniona znacząco tak zwaną nowelą sierpniową z 2 sierpnia 1926 roku) oraz Konstytucja kwietniowa z 23 kwietnia 1935 r. Przepisy gwarantujące ochronę w zakresie mienia zostały zawarte w konstytucjach z 1921 i z 1935 r.

Polskie konstytucje międzywojenne powstawały w odmiennych sytuacjach politycznych. Konstytucja marcowa uchwalona została dzień przed zawarciem pokoju z Rosją Radziecką (atmosfera entuzjazmu dla demokracji parlamentarnej). Konstytucja kwietniowa redagowana była natomiast w okresie rozczarowania do systemu parlamentarnego (Łotwa, Estonia, Grecja, Portugalia, Austria, wcześniej także Litwa), zwycięstwa totalitaryzmu (Niemcy, Włochy, Związek Radziecki) oraz odczuwanych skutków wielkiego kryzysu ekonomicznego².

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r. nie zawierała jednolitego określenia dotyczącego własności. Posługiwała się terminami: mienie (art. 95), wszelka własność (art. 99), majątek ruchomy i nieruchomy (art. 113). Mienie jest określeniem o szerszym znaczeniu od własności. Obejmuje bowiem swym zakresem nie tylko własność, lecz także inne prawa majątkowe należące do innego podmiotu. Nie zawiera w sobie pasywów. Majątek to ogół praw majątkowych przysługujących danemu podmiotowi prawa, na który składają się prawa

¹ T. Szulc, *Własność w konstytucjach II Rzeczypospolitej*, [w:] *Własność i jej ograniczenia w prawie polskim*, red. K. Skotnicki, K. Winiarski, Częstochowa 2004, s. 14.

² Edukacja Prawna i Obywatelska, CEO, Warszawa, <https://www.hnet.org/~copolska/Edukacja/Roz4/Marcowa.html> (dostęp: 20.01.2016).

i obowiązki obciążające daną rzecz, natomiast własność to uprawnienie do korzystania z rzeczy oraz rozporządzania nią³.

Artykuł 95 Konstytucji nawiązywał do jednego z postanowień małego traktatu wersalskiego, poszerzając jego zakres. W art. 2 traktatu zagwarantowana była ochrona życia i wolności:

Rząd Polski zobowiązuje się udzielić wszystkim mieszkańcom bez różnicy urodzenia, narodowości, języka, rasy czy religii zupełnej i całkowitej ochrony życia i wolności. Wszyscy mieszkańcy Polski będą mieli prawo swobodnego wykonywania praktyk zarówno publicznie, jak i prywatnie każdej wiary, religii lub wierzenia, o ile te praktyki nie będą w niezgodzie z porządkiem publicznym i dobrymi obyczajami⁴.

Konstytucja marcowa dodawała poręczenie ochrony w zakresie mienia wszystkim osobom zamieszkującym terytorium państwa polskiego, bez względu na pochodzenie, narodowość, rasę, język czy religię. Przepis ten skierowany był także do cudzoziemców na zasadach wzajemności⁵. Rozwinięciem art. 95 był art. 99, który uznawał prawo wszelkiej własności za zasadę konstytucyjną będącą jednym z filarów ustroju społecznego i porządku prawnego. Ochronę posiadania poręczono zarówno osobom fizycznym, jak i prawnym. Wyodrębniona została własność prywatna (osobista poszczególnych obywateli i zbiorowa związków obywateli), a także własność publiczna (instytucji, samorządu i państwa)⁶. Zgodnie z art. 113 Konstytucji ochroną była objęta także własność związków religijnych. Ograniczenie lub zniesienie własności dopuszczalne było wyłącznie na mocy ustawy, ze względów wyższej użyteczności i za odszkodowaniem. Interes społeczny uznany został za granicę nienaruszalności własności⁷. W art. 99 Konstytucji czytamy:

Tylko ustawa może postanowić, jakie dobra i w jakim zakresie, ze względu na pożytek ogółu, mają stanowić wyłącznie własność Państwa, oraz o ile prawa obywateli i ich prawnie uznanych związków do swobodnego użytkowania ziemi, wód, minerałów i innych skarbów przyrody — mogą ze względów publicznych, doznać ograniczenia⁸.

Pojęcie własności traktowane było jednakowo bez względu na to, do kogo to prawo należało oraz co było jego przedmiotem (środki spożycia czy środki produkcji). Dzięki zrównaniu wszystkich dóbr własność traktowana była jako towar, a tym samym ułatwiała obrót. Takie ujęcie odpowiadało myśli kapitalistycznej⁹.

³ *Wielka encyklopedia prawa*, red. E. Smoktunowicz, C. Kosikowski, Białystok-Warszawa 2000, s. 443 i 1139.

⁴ Traktat między Głównymi Mocarstwami sprzymierzonymi i stowarzyszonymi a Polską, podpisany w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 r. (Dz.U. 1920 Nr 110, poz. 728), art. 2.

⁵ T. Szulc, *op. cit.*, s. 15.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. — Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1921 Nr 44, poz. 267), art. 99.

⁹ J. Ignatowicz, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1976, s. 40–41.

Ziemia została uznana za jeden z najważniejszych czynników funkcjonowania narodu i państwa. Nie mogła być przedmiotem nieograniczonego obrotu. Było to jednoznaczne z udzieleniem władzom publicznym przyzwolenia na dalej idące ingerencje w sferę praw własności w tym zakresie¹⁰. Ustawy miały określać przysługujące państwu prawo przymusowego wykupu ziemi, a także regulowania obrotu ziemią, kierując się przy tym zasadą: „ustrój rolny Rzeczypospolitej Polskiej ma się opierać na gospodarstwach rolnych, zdolnych do prawidłowej wytwórczości i stanowiących osobistą własność” (Konstytucja 1921, art. 99).

Zgodnie z art. 100 Konstytucji z 1921 r. „mieszkanie obywatela jest nietykalne”, a naruszenie tego prawa „może nastąpić tylko na polecenie władz sądowych w sposób i w wypadkach, ustawą przepisanych”. Oznaczało to, że nikt (poza koniecznością wykonania zarządzeń administracyjnych opartych na upoważnieniu ustawowym) nie mógł naruszyć tego prawa przez wejście do mieszkania, rewizję domową czy zajęcie papierów lub nieruchomości. Konstytucja marcowa obowiązywała jako najwyższy akt prawny Rzeczypospolitej od 1 czerwca 1921 do chwili wejścia w życie Konstytucji kwietniowej z 23 kwietnia 1935, czyli do 24 kwietnia 1935 r. Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. uchyliła Konstytucję marcową z 1921 r., utrzymując w mocy dwanaście jej artykułów, które określały prawa i obowiązki obywatelskie, w tym prawo własności (odrębnym zagadnieniem jest, w jakim stopniu prawa te były naprawdę respektowane w warunkach państwa autorytarnego)¹¹. Gwarancja własności zawarta w treści art. 99 Konstytucji marcowej utrzymana została w mocy art. 81 ust. 2 Konstytucji kwietniowej. Świadczy to, że treść tego artykułu miała fundamentalne znaczenie dla ustroju państwa w odniesieniu do ujęcia prawa własności¹². Konstytucja kwietniowa pozbawiła natomiast mocy prawnej art. 95 Konstytucji marcowej. Zawężyła zakres podmiotów, których własność pozostawała pod ochroną prawa¹³.

Według obu konstytucji (1921, 1935) własność była pełnią takiej władzy nad rzeczą, na jaką pozwalały jednostkom względy wyższej użyteczności, względy publiczne lub pożytek ogółu. Ograniczenie praw nie mogło nastąpić na skutek decyzji administracyjnej. Przyjęte w ustawach zasadniczych II Rzeczypospolitej rozwiązania były adekwatne do tych, które znajdujemy w konstytucjach europejskich¹⁴.

¹⁰ P. Kociubiński, *Powojenne przekształcenia własnościowe w świetle konstytucji*, Warszawa 2013, s. 276.

¹¹ T. Szulc, *op. cit.*, s. 17–18.

¹² J. Ignatowicz, *op. cit.*, s. 40–41.

¹³ T. Szulc, *op. cit.*, s. 17–18.

¹⁴ *Ibidem*.

2. Własność w Konstytucji PRL

Po II wojnie światowej doszło w Polsce do zmiany ustrojowej. Od 1947 r. do 1952 r. utrwał się w Polsce system gospodarki scentralizowanej. Została zlikwidowana opozycja oraz nastał czas „ludowładztwa”. W art. 1 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalonej w dniu 22 lipca 1952 r. zapisano, że „Polska Rzeczpospolita Ludowa jest państwem demokracji ludowej”, a sprawowana w niej władza „należy do ludu pracującego miast i wsi”¹⁵. Przyjęty artykuł miał charakter polityczny, deklarujący fakt powstania oraz budowy nowego państwa typu socjalistycznego¹⁶. Wcześniej obowiązująca Konstytucja kwietniowa z 1935 r. została uznana za nielegalną na mocy Manifestu PKWN z 22 lipca 1944 r. Przedwojenne idee, które wyrażone były w art. 99 Konstytucji z 1921 r., a utrzymane w Konstytucji z 1935 r. (art. 81 ust. 2), zostały odrzucone. Własność osobista obywateli nie była już podstawą ustroju społecznego i porządku prawnego. Zaczęły pojawiać się nowe koncepcje roli i znaczenia własności. Znalazły one swój wyraz w treści Konstytucji z dnia 22 lipca 1952 r.¹⁷

Konstytucja PRL wskazywała linię polityki społecznej i gospodarczej państwa, którą w skrócie można określić jako zasadę socjalistycznego kierunku rozwoju kraju. Nie regulowała ona wszystkich stosunków własnościowych, lecz tylko podstawy ustroju społeczno-gospodarczego. W Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej zwrócono głównie uwagę na występujące typy i formy własności środków produkcji, zawarto regulacje dotyczące stosunku państwa wobec nich, a także związanych z nimi grup społecznych¹⁸.

Własność i mienie w ujęciu Konstytucji PRL miały ten sam zakres. Własność stanowiła synonim mienia. Była własnością w szerokim znaczeniu, dla odróżnienia jej od wąskiego, cywilistycznego ujęcia. Bez znaczenia dla konstytucyjnego pojęcia własności było, czy dane prawo ma charakter bezwzględny czy względny¹⁹. W Konstytucji PRL uznawane i chronione były trzy typy własności (zerwanie z koncepcją jednolitego pojęcia własności): społeczna (uspołeczniona), indywidualna oraz osobista. Dwa pierwsze rodzaje własności obejmowały własność gospodarczą (dotyczyły środków produkcji). Własność społeczna utożsamiana była z mieniem ogólnonarodowym, które podlegało szczególnej trosce i opiece

¹⁵ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz.U. 1952 Nr 33, poz. 232), art. 1.

¹⁶ *Prawa i wolności obywatelskie w Polsce po 1918 r. w świetle rozwiązań konstytucyjnych — zarys historyczno-prawny*, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2011.

¹⁷ A. Kaźmierczyk, K. Michałowska, *Ewolucja prawa własności w okresie transformacji gospodarczych przełomu XX i XXI wieku*, [w:] *Zmiany prawodawstwa gospodarczego w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, red. T. Kocowski, K. Marak, Wrocław 2014, s. 187.

¹⁸ F. Siemiński, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa-Poznań 1976, s. 112.

¹⁹ S. Jarosz-Żukowska, *Konstytucyjna zasada ochrony własności*, Kraków 2003, s. 18–19.

państwa oraz wszystkich obywateli²⁰. Zgodnie z art. 8 Konstytucji w skład mienia ogólnonarodowego wchodziły: „złoża mineralne, wody, lasy państwowe, kopalnie, drogi, transport kolejowy, wodny i powietrzny, środki łączności, banki, państwowe zakłady przemysłowe, państwowe gospodarstwa rolne i państwowe ośrodki maszynowe, państwowe przedsiębiorstwa handlowe, przedsiębiorstwa i urzędy komunalne”. Własność społeczna obejmowała: własność państwową oraz własność grupową (własność spółdzielcza, własność „organizacji społecznych ludu pracującego”). W obydwu przypadkach dotyczyła ona środków produkcji. Własność państwowa obejmowała ponad 85% własności uspołecznionej, natomiast własność spółdzielcza — 10–12%²¹. Cechą wspólną tych dwóch rodzajów własności społecznej było, że mają one charakter własności socjalistycznej. Stanowiły bowiem podstawę likwidacji zjawiska wyzysku społecznego oraz tworzenia się nowych, socjalistycznych stosunków społecznych. Między wymienionymi formami własności zachodziły także istotne różnice odnośnie do podmiotu własności i stopnia uspołecznienia, przedmiotu własności, sposobu powstawania obydwu form własności oraz metody zarządzania przedsiębiorstwami i czerpania z nich korzyści²². Podmiotem własności państwowej było samo państwo. O wielkości charakteru własności społecznej decydował stopień poddania aparatu państwowego woli i kontroli społecznej. Przedmiotem własności państwowej mogły być wszelkie środki produkcji. Należy zwrócić uwagę na te składniki, które mogły być wyłącznie przedmiotem tego rodzaju własności. Należały do nich m.in. złoża mineralne, kopalnie, radio, telewizja. Przy niektórych składnikach dodany został natomiast przymiotnik „państwowe”. Oznaczało to, że mogły być one przedmiotem własności państwowej, spółdzielczej lub indywidualnej. Głównym źródłem pomnażania własności państwowej była socjalistyczna reprodukcja rozszerzona oraz podatki.

Własność spółdzielcza powstawała pierwotnie w drodze dobrowolnych wkładów członków spółdzielni (pieniężne, rzeczowe). Mienie spółdzielcze było w posiadaniu i zarządzie samych spółdzielni i ich związków, a mienie ogólnonarodowe stanowiło niepodzielny fundusz własności państwowej²³. Zgodnie z art. 11 Konstytucji z 1952 r. „Polska Rzeczpospolita Ludowa popiera rozwój różnych form ruchu spółdzielczego w mieście i na wsi oraz udziela mu wszechstronnej pomocy w wypełnianiu jego zadań, a własności spółdzielczej, jako własności społecznej, zapewnia szczególną opiekę i ochronę”. Własność organizacji społecznych i politycznych w całości gospodarki miała niewielkie znaczenie.

²⁰ M. Bałtowski, P. Kozarzewski, *Zmiana własnościowa polskiej gospodarki 1989–2013*, Warszawa 2014, s. 50–51.

²¹ *Ibidem*, s. 51–52.

²² F. Siemiński, *op. cit.*, s. 112–115.

²³ *Ibidem*.

Ochrona własności społecznej była obywatelskim obowiązkiem. Jak stanowił art. 77 Konstytucji z 1952 r.: „Każdy obywatel Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej obowiązany jest strzec własności społecznej i umacniać ją jako niewzruszoną podstawę rozwoju państwa, źródło bogactwa i siłę Ojczyzny”. Wszelkie działania naruszające własność społeczną miały być karane. Podstawę normatywną przyjęcia na gruncie polskich rozwiązań tak zwanego konstytucyjnego pojęcia własności tworzył art. 12 Konstytucji PRL z 1952 r. W przepisie tym pojęcie mienia było użyte wprost.

Własność indywidualna dzieliła się na własność kapitalistyczną (szczątkowy zakres) oraz własność drobnotowarową (prywatne rolnictwo, rzemiosło, handel i usługi)²⁴. Obydwie formy dotyczyły środków produkcji oraz miały charakter własności prywatnej. Różnica polegała na tym, że z własnością kapitalistyczną wiązało się zjawisko pracy najemnej, a własności towarowej ono nie dotyczyło. Własność drobnotowarowa związana była z drobnymi warsztatami produkcyjnymi (w szczególności rolników i rzemieślników). Sposobem drobnych właścicieli na zdobywanie środków do życia była praca własna. Byli sojusznikami klasy robotniczej²⁵. Jak stanowi art. 12 Konstytucji z 1952 r.: „Polska Rzeczpospolita Ludowa uznaje i ochrania na podstawie indywidualnych ustaw indywidualną własność i prawo dziedziczenia ziemi, budynków i innych środków produkcji należących do chłopów, rzemieślników i chałupników”. Własność indywidualna była ograniczana i likwidowana przez państwo. Była pozbawiona ochrony konstytucyjnej i uznawana jedynie na podstawie ustawowej (art. 17). Szczególnie została potraktowana własność indywidualna chłopskich gospodarstw rolnych, która początkowo podlegała „ochronie” lub „specjalnej trosce” ze strony państwa. Po nowelizacji z 1983 r. w ustawie zasadniczej znalazł się zapis o gwarancji trwałości indywidualnych, rodzinnych gospodarstw rolnych pracujących chłopów (art. 15)²⁶.

Zgodnie z art. 13 Konstytucji z 1952 r. „Polska Rzeczpospolita Ludowa poręcza całkowitą ochronę oraz prawo dziedziczenia własności osobistej obywateli”. Konstytucja PRL nie określa bliżej, co rozumie się pod pojęciem własności osobistej. Słuszna jest jednak nadal teza, że odnosi się ona wyłącznie do środków spożycia. Stanowi pochodną tych form własności, które odnoszą się do środków produkcji. Nie ma znaczenia, która z form własności jest jej źródłem. Jak można zauważyć, jedynie własność osobista korzystała z wysokiego standardu ochrony. To państwo poręczało całkowitą ochronę oraz prawo dziedziczenia własności osobistej obywateli, która pochodziła z legalnych źródeł²⁷. W przeciwieństwie

²⁴ M. Bałtowski, P. Kozarzewski, *op. cit.*, s. 50–52.

²⁵ F. Siemieński, *op. cit.*, s. 116.

²⁶ M. Bałtowski, P. Kozarzewski, *op. cit.*, s. 51.

²⁷ M. Kępiński, *Prawo do posiadania własności*, [w:] *Prawa człowieka. Model prawny*, Wrocław 1991, s. 431–432.

do własności indywidualnej, własność osobista stale się umacniała i rozszerzała w miarę rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz wzrostu dobrobytu ludności. Gospodarka PRL opierała się na uspołecznionych środkach produkcji oraz monopolu handlu zagranicznego.

3. Własność w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku

W ustawie z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. Nr 75, poz. 444 z późn. zm.) uchylone zostały przepisy 11–19 Konstytucji PRL z 1952 r.²⁸ Powyższa ustawa wprowadziła nową nazwę: „Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej”. Stanowiło to zapowiedź zmian ustrojowych oraz społecznych. W art. 1 wprowadzona została zasada demokratycznego państwa prawnego, która urzeczywistnia zasadę sprawiedliwości społecznej, a w art. 6 zasada swobody działalności gospodarczej bez względu na formę własności (ograniczenie jedynie w drodze ustawy)²⁹. Pojawił się przepis, zgodnie z którym Rzeczpospolita Polska miała chronić własność i prawo dziedziczenia, a także poręczać całkowitą ochronę własności osobistej (art. 7). Stan taki trwał do momentu uchwalenia tak zwanej Małej Konstytucji³⁰. W mocy utrzymana została część poprzednio obowiązujących przepisów konstytucyjnych³¹. Proces transformacji systemu konstytucyjnego zamknęła uchwalona w 1997 r. Konstytucja RP³².

Przepisy Konstytucji z 1997 r., które wyznaczają standard ochrony prawa własności, mają charakter niejednorodny (usytuowanie w ustawie zasadniczej, sposób sformułowania). Ich katalog tworzą zarówno przepisy, które mają postać zasad ustroju, przepisy wyrażające prawa podmiotowe, jak i przepisy stanowiące gwarancje proceduralne realizacji tych pierwszych³³. Z Konstytucji wyeliminowano kategorię własności osobistej, uznano *expressis verbis* własność za prawo człowieka (prawo podmiotowe) oraz wyraźnie zaznaczono granice wywłaszczenia oraz ograniczania własności³⁴. W zakresie dotyczącym własności Konstytucja

²⁸ M. Załucki, *Wydziedziczenie w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2010, s. 133.

²⁹ Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. 1989 Nr 75, poz. 444, zm. 1995 Nr 150, poz. 730), art. 1, art. 6.

³⁰ Ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz.U. Nr 84, poz. 426 z późn. zm.).

³¹ M. Załucki, *op. cit.*, s. 133.

³² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483, dalej: Konstytucja 1997).

³³ S. Jarosz-Żukowska, *Gwarancja ochrony własności i innych praw majątkowych*, [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014, s. 531.

³⁴ M. Bednarek, *Prawo do mieszkania w konstytucji i ustawodawstwie*, Warszawa 2007, s. 188.

tucja w sposób bardziej szczegółowy uregulowała zagadnienia własności i praw pokrewnych.

Konstytucja 1997 traktuje o własności w wielu miejscach. Ustrojodawca przywołuje ją w art. 20, 21, 64 oraz 165 i 218. Pojęcie „własność” na gruncie obowiązujących przepisów Konstytucji nie jest jednak zdefiniowane. O własności mówi się w Konstytucji m.in. jako o zasadzie ustrojowej (art. 20 i 21)³⁵. Zgodnie z art. 20 Konstytucji 1997 „Społeczna gospodarka rynkowa oparta na wolności działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu i współpracy partnerów społecznych stanowi podstawę ustroju gospodarczego Rzeczypospolitej Polskiej”. Przepis ów czyni z własności prywatnej jeden z filarów społecznej gospodarki rynkowej.

Podstawowe znaczenie mają jednak przepisy art. 21 i 64. W art. 21 sformułowana jest zasada ochrony własności i prawa dziedziczenia jako jedna z zasad ustroju państwa (ust. 1) oraz dopuszczone jest wywłaszczenie tylko na cele publiczne i za słusznym odszkodowaniem (ust. 2). Artykuł nie dookreśla, jakiej formie własności zapewnia ochronę. Możemy wnioskować, że Konstytucja chroni wszelkie formy własności bez względu na sposób ich powstania i korzystania. Charakter przepisu zabezpieczającego realizację konstytucyjnego prawa własności ma art. 46 Konstytucji 1997: „Przepadek rzeczy może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu”. Ochrona przysługuje zarówno osobie fizycznej, jak i prawnej oraz w jednakowym stopniu dotyczy podmiotów krajowych i zagranicznych. W art. 37 ust. 1 zaś czytamy: „Kto znajdzie się pod władzą Rzeczypospolitej Polskiej, korzysta z wolności i praw zapewnianych w Konstytucji”.

Ujęcie własności jako publicznego prawa podmiotowego znalazło się w art. 64 Konstytucji 1997, zgodnie z którym każdemu przysługuje prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia (ust. 1). Artykuł 64 gwarantuje prawo (do własności) „każdemu”, któremu to pojęciu można przypisać cztery rodzaje desygnatów:

- 1) każdy obywatel,
- 2) każdy człowiek, a więc każda osoba fizyczna,
- 3) każda osoba fizyczna i prawna (prawa prywatnego),
- 4) każda osoba fizyczna i prawna (prawa publicznego)³⁶.

Artykuł 64 ust. 2 przewiduje objęcie praw do własności, innych praw majątkowych oraz prawa dziedziczenia równą dla wszystkich ochroną, natomiast ust. 3 dopuszcza możliwość ustawowego ograniczania własności, nienaruszającego jednakże istoty tego prawa³⁷. Przepis art. 64 nie jest jednak właściwym wzorcem

³⁵ S. Jarosz-Żukowska, *op. cit.*, s. 32–33.

³⁶ P.T. Kociubiński, *op. cit.*, s. 85.

³⁷ T. Włudyka, *Model społecznej gospodarki rynkowej a transformacja ustrojowa polskiej gospodarki. Analiza porównawcza*, Kraków 2002, s. 32–33.

kontroli w sprawach związanych z mieniem komunalnym, ponieważ jednostki samorządu terytorialnego nie mogą korzystać z praw i wolności w znaczeniu „praw człowieka”³⁸. Jednostkom samorządu terytorialnego konstytucyjną gwarancję ochrony własności i innych praw majątkowych zapewnia art. 165 (ujęcie podmiotowe).

Podsumowanie

Analiza regulacji własności jednoznacznie wskazuje, że jej zakres pojęciowy jest ściśle związany z obecnie przyjętym modelem państwa i gospodarki. Zawarte w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej regulacje własności umożliwiły przejście od socjalistycznego rozumienia tej wartości i jej funkcji do pojmowania własności zgodnie z założeniami systemu kapitalistycznego. Obowiązująca Konstytucja nie zawiera podziału na typy i formy własności. Przyjmuje pojęcie własności, które obejmuje wszelkie jej formy (własność prywatna, własność publiczna). Brakuje jednak obecnie prawnego wyodrębnienia własności społecznej w Konstytucji. Funkcjonowanie w gospodarce takich podmiotów, jak spółdzielnie, stowarzyszenia, szkoły wyższe czy fundacje (których zakwalifikowanie do sektora prywatnego lub sektora publicznego budzi wątpliwości), przemawia za stworzeniem nowej przestrzeni prawnej w kwestii tego rodzaju aktywności społeczno-gospodarczej.

Bibliografia

- Bałtowski M., Kozarzewski P., *Zmiana własnościowa polskiej gospodarki 1989–2013*, Warszawa 2014.
- Bednarek M., *Prawo do mieszkania w konstytucji i ustawodawstwie*, Warszawa 2007.
- Ignatowicz J., *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1976.
- Jarosz-Żukowska S., *Konstytucyjna zasada ochrony własności*, Kraków 2003.
- Kociubiński P., *Powojenne przekształcenia własnościowe w świetle konstytucji*, Warszawa 2013.
- Prawa człowieka. Model prawny*, red. R. Wieruszewski, Wrocław 1991.
- Prawa i wolności obywatelskie w Polsce po 1918 r. w świetle rozwiązań konstytucyjnych — zarys historyczno-prawny*, Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji, Warszawa 2011.
- Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, „Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego”, Wrocław 2014.
- Siemiński F., *Prawo konstytucyjne*, Warszawa-Poznań 1976.
- Wielka encyklopedia prawa*, red. E. Smoktunowicz, C. Kosikowski, Białystok-Warszawa 2000.
- Własność i jej ograniczenia w prawie polskim*, red. K. Skotnicki, K. Winiarski, Częstochowa 2004.
- Włudyka T., *Model społecznej gospodarki rynkowej a transformacja ustrojowa polskiej gospodarki. Analiza porównawcza*, Kraków 2002.
- Załucki M., *Wydzielenie w prawie polskim na tle porównawczym*, Warszawa 2010.
- Zmiany prawodawstwa gospodarczego w okresie transformacji ustrojowej w Polsce*, red. T. Kocowski, K. Marak, Wrocław 2014.

³⁸ Wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000 r., P 11/98.

Akty prawne

Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r. (Dz.U. 1952 Nr 33, poz. 232).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 Nr 78, poz. 483).

Traktat między Głównymi Mocarstwami sprzymierzonymi i stowarzyszonymi a Polską, podpisany w Wersalu dnia 28 czerwca 1919 r. (Dz.U. 1920 Nr 110, poz. 728).

Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. — Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 1921 Nr 44, poz. 267).

Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. 1989 Nr 75, poz. 444, zm. 1995 Nr 150, poz. 730).

Ustawa konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz.U. Nr 84, poz. 426 z późn. zm.).

Inne

Edukacja Prawna i Obywatelska, CEO, Warszawa, <https://www.hnet.org/~eopolska/Edukacja/Roz4/Marcowa.html>.

Wyrok TK z dnia 12 stycznia 2000 r., P 11/98.

Ownership in a constitutional view

Summary

The analysis of the ownership regulation clearly shows, that its linguistic range is strictly connected to the contemporary model of the state and the economy. The ownership regulations included in the Constitution of the Republic of Poland enabled the transition from the socialist understanding of its value and function to understanding of the ownership according to assumptions of the capitalistic system. The current Constitution does not provide classification concerning types and forms of ownership. It uses a concept of ownership, which covers all forms of it (private, public ownership). There is however a lack of social ownership legal separation in the Constitution. Functioning of cooperatives, societies, universities and foundations (qualifying which as a private or public sector may cause doubts) calls for creating a new legal space for such social-economic activity.